

nos certissime scimus et tutissime propugnamus : 1. Christum Dominum non exceperit suum in terris vicarium quando dixit apostolis : *Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam* ; 2. neminem sanæ mentis hominem negare posse Romano Pontifici jus illud, quo ob Ecclesie bonum usus est apostolus Paulus cum *se fuga eripuit a Præposito Damasci* ; 3. sæviente in Sedem apostolicam impiorum persecutione, ad Romanum ipsum Pontificem, non ad Ernestum Filaletem neque ad inconsultos ejusdem asseclas spectare judicium circa id, quod Ecclesie universalis regimen et utilitas a suo Capite exigat, moram, an potius fugam ; 4. denique plenam esse exemplorum historiam Pontificum Romanorum qui tempore persecutionis e manibus inimicorum evaserunt, Roma ipsa relicta ; et illorum complures inter Sanctos totus veneratur Orbis Catholicus. Quis porro erit Filaletes in mundo, qui eo audaciæ procedat, ut ipsos accuset quasi officio suo defuerint atque peccaverint ?

264. Q. 4. *Quid est symbolum ?*

R. Symbolum vox græca est, quæ latine significat vel rerum plurimum collationem in commune, vel signum aut tesseram militarem, qua veri milites ab aliis secernuntur. Apud Christianos hoc nomen sumitur pro regula fidei, sive pro *brevi confessione fidei catholicæ, præcipuos hujus articulos continentis*. Hoc inductum est : 1. ut uniformis ubique sit fidelium institutio ; 2. ut facilius memoriæ commendetur ; 3. ut facilius veri fideles discriminentur ab infidelibus. Symbola illustriora sunt : Apostolicum, Nicænum, Constantinopolitanum, Athanasianum : Quæ, ad rem ait Angelicus, *in nullo alio differunt, nisi quod in uno plenius explicantur quæ in alio continentur implicite, secundum quod exigebat hæreticorum instantia* ¹.

a. *Symbolum Apostolicum* recitatur a fidelibus in precibus quotidianis et in Officio divino : in duodecim veluti capita dividitur, quæ dicuntur *articuli*. Fatentur ipsi hæretici jure dici *Apostolicum*, quia continet doctrinam traditam ab Apostolis ; negant tamen multi ex Protestantibus (imo quidam ex ipsis Catholicis) illud esse genuinum Apostolorum opus. Sed falso ; ejus enim auctores fuisse Apostolos, nonnullis articulis exceptis, probat 1. usus ejusdem in Ecclesia vetustissimus, quem nullus ante Erasmus et Calvinum negavit. At teste D. Augustino, *quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum est, non nisi auctoritate Apostolica traditum rectissime creditur* ; 2. id docuerunt expresse traditionis Ecclesiasticæ testes locupletissimi, Ruffinus ², S. Ambrosius ³, S. Hieronymus ⁴, Leo M. ⁵, Casianus ⁶, et alii ferme innumeri. Imo S. Leo alique censent, singulos

² 2, q. 1, a. 1. — ³ In Expos. symb. — ⁵ Sermo ult., *De jejun.*

⁴ Epist. ad Pammach. — ⁵ Epist. ad Pulcher. — ⁶ L. VI, *De Incarnat.*

Apostolos articulum edidisse suum. Diximus *nonnullis articulis exceptis* ; quia non est negandum symbolo additas fuisse aliquas voces ad exortas hæreses melius profligandas. Communiter voces additæ censentur : *Creatorem cæli et terræ : passus, mortuus, descendit ad inferos ; omnipotentem ; catholicam ; Sanctorum communionem* : tandem illud *vitam æternam* ¹.

b. *Symbolum Nicænum* conditum est in I generali Concilio Nicææ in Bythia (circa annum 325) celebrato contra perfidum hæresiarcham Arium, qui blasphemabat Dei Verbum non esse Deum, sed meram creaturam ex nihilo, licet ante ceteras creatum. Unde declaratum fuit Christum esse Patri *consubstantialem*.

c. *Constantinopolitanum* conditum est in Concilio Constantinopolitano I, quod est generale II celebratum (anno 381) tum contra hæreticos Eunomianos contendentes Spiritum sanctum non procedere a Patre, contra quos definita est processio Spiritus sancti a Patre ; tum contra Macedonianos negantes Spiritus ejusdem divinitatem, contra quos posita sunt hæc alia vocabula : *Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas*. Non differt a Nicæno, nisi a distinctiori aliquot articulo explicatione. — Huic autem symbolo nonnulla addidit explicando Concilium Chalcedonense generale IV anno 451. Tandem appposito verbo *Filioque* (a pluribus primum particularibus Conciliis, quod confirmarunt Concilia œcumenica Leonense II anno 1274, et Florentinum anno 1459), illud est, quod hodie in Missa Ecclesia latina recitat ².

d. *Symbolum Athanasianum* sic dicitur, quia summam fidei continet, cujus S. Athanasius sæculo Ecclesie IV præcipue fuit assertor et vindex invictissimus. Non est tamen certum penes eruditos, ab ipso fuisse confectum : ita censet Baronius. Sed communiter negatur, tum

¹ V. Chr. Lupus, in *Synodo Nicæna*. — Knoll, *Instit. Theolog.*, vol. I, *Introduc.*

² Etsi autem Græci teneantur credere etiam a Filio Spiritum sanctum procedere, non tamen hoc tenentur in symbolo pronuntiare. At pronuntiant dum ubi id viget ; imo si commorentur in Italia, Insulisque adjacentibus, si ab Ordinariis locorum vel ob scandalum, vel ob aliam justam causam requisiti fuerint, particulam *Filioque* in Symbolo tenentur pronuntiare. Ita Benedictus XIV, Bulla *Etsi pastoralis*, 26 maii 1742. — V. Ferraris, *Bibliotheca*, etc., v^o Apostolus, Symbolum. — Si quæras ad quemnam pertineat editio symboli catholici, binis his verbis respondet Præceptor Angelicus : *Ad illius auctoritatem pertinet editio symboli, ad cujus auctoritatem pertinet finaliter determinandi ea quæ sunt fidei, ut ab omnibus inconcussa fide teneantur : hoc autem pertinet ad auctoritatem summi Pontificis* (2, 2, q. 1, a. 10).

quia in eo confutatur Nestoriana, atque Eutychiana hæresis nondum suo tempore exortæ; tum quia in eo non legitur verbum *consubstantialem*, cum tamen esset eo tempore unica fidei nostræ tessera. Alii illud tribuunt S. Ambrosio; alii S. Hilario; alii S. Eusebio Vercellensi; alii Vigilio Tappensi; censent alii opus esse Vincentii Lirinensis. Ceterum non est dubium quod certa fidei nostræ sit regula; cum illud jubeat recitari Ecclesia sancta.

Gravissima fidei puncta, v. g., Eucharistia, Sacrificium, etc., in Symbolis non fuerunt expressa; et merito id factum credimus respectu infidelium et catechumenorum, tum ob eorum infirmitatem; tum propter abusum qui merito tunc timebatur; tum etiam ex Augustino, *ut tanto ardentius concupiscantur, quanto honorabilius occultantur*. Hac etiam ratione in illo Religionis initio plura tacebantur mysteria, ac non nisi sensim sine sensu tradebantur. Quæ quidem prudentissima *silentii* disciplina nostris hisce temporibus videtur, ab Ecclesiasticis præsertim in familiaribus cum vulgo colloquiis adhibenda, ne sacra divinaque profanorum stultitiæ et impietati quandoque exponantur contemnenda. Neque dicant nos lucem timere; veritas lucem non timet; sed timeamus ne adulatorum cibo gravetur ad mortem parvulus. Hanc œconomiam nos docuit Christus cum discipulis dixit: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*¹.

265. Q. 5. *Quid de catechismis dicendum occurrit* 2?

R. Catechismi nomine solent indicari accurata christianæ doctrinæ compendia: principem tenet locum Catechismus Romanus jussu Pii V editus ad mentem Concilii Tridentini, pro Parochis præsertim, ut sapientem haberent normam in populo edocendo. Unaquæque etiam Diœcesis suos habet catechismos, et iis omnino uti debent qui doctrinam docent: hoc merito omnes pro sua Diœcesi præcipiunt Episcopi; expositionis enim diversitas perturbaret fideles ac confusionem pareret³.

Quanti autem faciendum sit catechistæ munus, patet; nam per illud populi vera enutriuntur Religione: hinc Paulus V (6 oct. 1607) et Clemens XII (26 junii 1735) plures Indulgentias hoc nobile ac sanctissimum Opus exercenti concessere. Antiquitus hoc munus exercebant summi Viri Clemens Alexandrinus, Cyrillus, Origenes; ac dein Gerson, Bellarminus, Gerdil, etc.

¹ Joan. i. — V. *Storia della Chiesa dalla sua fondazione al Pontificato di Gregorio XVI*. Torino, Marietti, 1840, pag. 49, 127 et 150. — Salzano, *Corso di storia Ecclesiastica*, l. IV, § 9: *Disciplina dell' arcano*. — Ferraris, vº *Arcani disciplina*.

² V. Martinet, *La Philosophie du Catéchisme catholique*.

³ V. *Synod. Nov. de doctr. christ.*

CAPUT QUARTUM

DE PRÆCIPUIS VITIIS ET PECCATIS FIDEI
OPPOSITISArt. I. — De infidelitate et fidelium communicatione
cum infidelibus.266. Q. 1. *Quid de infidelitate?*

R. Infidelitas est *carentia fidei*: triplex distinguitur. Aliquando enim accipitur secundum puram negationem, ita ut quis dicatur infidelis ex hoc solo, quod non habet fidem, et dicitur *infidelitas pure negativa*: talis est in illo, cui fides vel nullo unquam modo, vel non satis fuit annuntiata. Aliquando accipitur secundum negligentiam, vel ignorantiam, vel errorem culpabilem circa res fidei, et dicitur *infidelitas privata*. Aliquando accipitur secundum contrarietatem ad eandem fidem, quia aliquis repugnat auditui fidei aut ipsam contemnit, et dicitur *infidelitas positiva*, vel etiam *infidelitas contraria*.

a. Infidelitas pure negativa non est peccatum, sed tantum pœna peccati; nam Christus Dominus ait: *Si non venissem et locutus fuisset eis, peccatum non haberent*¹. Atqui Christus infidelibus negativis non est locutus neque per se, neque per suos ministros; ergo peccatum non habent. Merito hinc damnata fuit illa Bani propositio: *Infidelitas pure negativa in his, in quibus Christus non est prædicatus, peccatum est*. Non ergo hac de causa damnabuntur ad inferos, nisi etiam sint idololatri vel alio actuali et gravi peccato maculati moriantur. Isti, apud quos evangelium necdum penetravit, in eo statu versantur in quo versabantur gentes ante Christi adventum, quibus Deus non deerit, si juxta rectæ rationis dictamen vitam ducant. Etenim Christus Dominus est *lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; et non est qui se abscondat a calore ejus*²; ideo etiam infidelibus pure

¹ Joan. xv.

² Joan. i; Psal. xviii.

negativis gratia tribuitur ex meritis Christi, gratia *medicinalis* videlicet, quæ ordinatur ad sanandam nativam illorum infirmitatem, quæque vires suppetit necessarias ad legem naturalem servandam. Cujus ductum qui sequitur *in appetitu boni et fuga mali, certissime est tenendum* (ex Angelico) *quod ei Deus vel per internam inspirationem revelaret ea quæ sunt ad credendum necessaria, vel aliquem fidei prædicatorem ad eum dirigeret, sicut misit Petrum ad Cornelium*¹.

b. Infidelitas autem privativa peccatum est; *qui vero non crediderit, condemnabitur*². Est enim neglectus gratiæ et omissio rei necessariæ ac possibilis, sine qua non est salus.

c. Infidelitas tandem positiva est item peccatum, et gravius infidelitate privativa; quia continet gravem injuriam, atque contemptum Divinæ bonitatis, veritatis et auctoritatis.

267. *Quot sunt (quæres) species infidelitatis?* R. Ad infidelitatem tanquam species ad genus suum revocantur generatim paganismus et judaismus. *Paganismus* est infidelitas illius, qui neque in re neque in figura fidem suscepit. Huc reducuntur: 1. *polytheismus*, qui plures Deos; 2. *atheismus*, qui nullum Deum; 3. *deismus*, qui unum Deum tenet, sed omnem revelationem rejicit (et dicitur etiam *naturalismus*, cum Deo cultum tribuere prætexat, quem sola natura suggerit); 4. *mahumetismus* sic dictus ab arabo Mahumede illius auctore, qui licet unum Deum creatorem fateatur, plurima tamen rectæ rationi contraria ac honesto homine indigna tradit in putido suo Alcorano. — *Judaismus* autem est infidelitas illius, qui fidem suscepit in figura, sed non in re³.

¹ Quæst. xiv, *De Verit.*, a. 11 ad 1. — V. Perrone, *De gratiæ distributione*; et *De baptismo*. — Collius, *De animalis paganorum*. Mediolani. 1758. — Franco, *Risposte popolari alle obbiezioni*, ecc. Torino, ediz. 3, c. II.

² *Marc.*, c. ult. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. II, n. 17.

³ Huc revocari etiam potest monstruosus *pantheismus* (a græco *pan* omne, et *theos* Deus). Rerum universitatem Deum noncu pant pantheistæ: totus mundus Deus est, totus nonnisi Deus; et quæ contingunt in eo mutationes, sunt modificationes illius divinæ substantiæ. Nihil absurdius, nihil magis oppositum evidentissimis notionibus, quas quisque habet de spiritu ac materia; attamen putidum Spinosæ systema ab inferis hodie revocarunt in Germania primum Fichte, Schelling, Salvador, Hegel; in Gallia, Cousin, Leroux et Sansimoniani. — V. P. Perrone, *Præl. Theol.*, *De Deo*, p. II. — Bergier, *Dictionnaire*, etc., ad append., vº Panthéisme. — Roselly, *Della morte*

Hic certe non datur parvitas materiæ; cum hæc omnia semper includant verum atque formalem Dei contemptum.

268. Q. 2. *An infideles compelli possint ad fidem suscipiendam?*

R. Ecclesia habet jus prædicandi Evangelium ubique per ea verba: *Euntes docete omnes gentes; prædicate Evangelium omni creaturæ*: et infideles tenentur et prædicationem audire et fidem suscipere; nam qui *non audierit exterminabitur*, et qui *non crediderit condemnabitur*¹. Attamen Ecclesia vi compellere non potest infideles ad fidem suscipiendam; tum quia illa nullam habet directam potestatem in non baptizatos²; tum quia fidei susceptio debet esse voluntaria, ut vera sit. Confirmatur ex jure Canonico, ex Tridentino³, et praxi ipsius Ecclesiæ, quæ nunquam coactione usa est, sed suasionem tantum: quo sensu explicant illud: *Compelle intrare*⁴.

Diximus *ad fidem suscipiendam*; docent enim Ecclesiam posse compellere infideles sibi in temporalibus subjectos ad audiendam fidem cum adhuc electio libera ipsis relinquatur⁵; item eis vetare idololatriam, cum hæc legi naturali repugnet. Sic, Ecclesia plaudente, Constantinus et Theodosius illam proscripserunt. Hoc tamen intelligitur de subditis in temporalibus, quia in eos jurisdictionem Ecclesia habet, atque ideo potest illis jubere quæ sunt recti ordinis, si adhuc libertas ad fidem relinquatur. At in eos qui nec temporaliter sibi sunt subjecti, nullum jus dicere potest, ut vi compellat ad audiendam fidem, etsi possit eos compellere vi, ne fidei prædicationem vel ipsam fidem impediant. Audiatur Angelicus: *Dicendum quod infidelium quidam sunt, qui nunquam susceperunt fidem, sicut gentiles et judæi; et tales nullo modo sunt ad fidem compellendi, ut ipsi credant, quia credere voluntatis*

anteriore all'uomo. Discorso preliminare. — Maret, *Essai sur le Panthéisme*. — Lacordaire, *Conférences, Confé.* xix. — Libérateur, *Elementi di filosofia*: tit. Ontologia. — Ferraris, vº *Polytheismus*.

¹ I Cor. v. — ² Actor. II; Marci ult.

³ Cap. Majores I, *De bapt.* et *De judæis*, diss. XLV. Tridentinum, sess. XIV, c. II.

⁴ Luc. XIV. — V. Pignatelli, *Consultationes*, etc., lib. IX, cons. LXVIII.

⁵ V. Bulla Nicolai III, *Vineam*; et Bulla Gregorii XIII. *Sancta mater Ecclesia*.

est. Sunt tamen compellendi a fidelibus si adsit facultas, ut fidem non impediunt, vel blasphemis vel malis persuasionibus vel etiam apertis persecutionibus: et propter hoc fideles Christi frequenter contra infideles bellum movent, non quidem ut eos ad credendum cogant, quia si etiam eos vicissent et captivos haberent, in eorum libertate relinquerent an credere vellent; sed propter hoc ut eos compellant, ne Christi fidem impediunt. Alii vero sunt infideles qui quandoque fidem susceperunt et eam profitentur, sicut hæretici et quicumque apostatæ; et tales sunt etiam corporaliter compellendi, ut impleant quod promiserunt, et teneant quod semel susceperunt¹. Nihil sane clarius.

Habes hic plura contra serpentes errores: 1. Ecclesiam Christi jus habere fidem prædicandi ubique; 2. hoc suum jus etiam vi tueri posse contra eos qui illud impedire nituntur, quicumque tandem sint, pagani vel non; 3. etsi non possit compellere infideles ad fidem suscipiendam; posse tamen etiam externa coactione compellere qui semel fidem susceperunt, ut eam teneant. Quod si aliquando prælatus hac potestate, nimio vel intempestivo zelo, abusus est, id vitium hominis fuit, non vero rei. Item neque mirum si nonnulli patres externam coactionem Ecclesiæ sanctæ negare videantur; id non absolute intendebant, sed volebant corrigere excessus, vel eos redarguere, qui non baptizatos et invitos ad fidem minis et pœnis compellebant.

269. Q. 3. An liceat fidelibus communicare cum infidelibus?

R. Duplex communicatio: civilis et religiosa. Prima consistit in rebus ad commercium civile et politicam societatem pertinentibus: altera in rebus spectantibus ad Religionem. Communicatio civilis per se non est vetita; inquit enim Apostolus: Si quis vocat vos infidelium et vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate². Diximus per se, nam per accidens erit prohibita, si sit nimis familiaris et periculosa. — At communicatio religiosa prohibetur jure tum naturali, tum

¹ 2, 2, q. 10, a. 8. — V. *Civiltà Cattolica*, ser. II, vol. VI: *La guerra d'Oriente*, serie IV^a, t. VI: *Le armi spirituali a difesa del temporale*; item: *Le armi temporali a difesa dello spirituale*. Item, t. I, n. 555, ubi plurima.

² I Cor. x. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. II, n. 18.

divino; est enim quædam exterior professio et approbatio falsæ Religionis. Unde idem Apostolus: Quæ pars fidei cum infideli¹?

Speciatim vero de fidelium communicatione cum judæis, tum ad tuendam christianæ Religionis dignitatem, tum ad vitanda perversionis pericula, statutum est ab Ecclesia²: 1. ne Christiani cum judæis habitent; 2. ne eorum conviviis intersint, aut communi balneo utantur; 3. ne iisdem famulentur, aut eosdem medicos adhibeant; 4. ne eorum azymis vescantur; 5. ne mulieres christianæ lactent judæorum infantes tam eorum domi, quam domi propria³. Attamen, excluso quocumque scandalo et perversionis periculo ac peculiari prohibitione, probabiliter non est lethale, si quis vel eorum adeat Synagogas, vel nuptiis intersit, vel ludat cum ipsis. Imo neque ulla est culpa, si id fiat ob rationabilem aliquam causam, vel consuetudine interveniente⁴: quæ hodie ferme ubique obtinet.

Art. II. — De hæresi et apostasia.

270. Q. 1. Quid est hæresis⁵?

R. Hæresis græca vox est ab eligendo dicta; et definitur: Error intellectus et pertinax contra aliquod fidei dogma in eo, qui fidem suscepit. Unde ad hæresim proprie dictam hæc requiruntur.

1. Ex parte intellectus error; quia sicut fides est actus intellectus veritati revelatæ adhærentis, ita hæresis debet esse actus intellectus veritatem revelatam rejicientis. Quare non

¹ II Cor. vi.

² C. Nullus; c. Omnis; c. Judæi. — V. Benedictus XIV, Encyclica *A quo primum*, anno 1751.

³ Pius IV, Const. *Cum enim*. — S. C. C. 15 martii 1612. — Cap. v et viii, tit. *De Judæis et Saracen.* It. RR. Pedemontanæ Const., l. I, t. VIII, c. XII. — Ferraris, *Biblioth.*, v^o Hebræus.

⁴ V. Pinamonti, *La Sinagoga desingannata*. — Lombroso, *Degli ostacoli che le consuetudini oppongono alla evangelica rigenerazione degli Ebrei, e come superarli*. — De Rossi, *Della vana aspettazione degli Ebrei del loro rè Messia*. — Demée, *La missione del Cristo considerata ne' suoi principali titoli, e presentata all'estimazione della coscienza e del buon senso*. — Drach, *Lettere agli Israeliti*.

⁵ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. II, n. 19. De hæreseos nominibus, causis et progressu, vid. Klée, *Hist. des dogmes*. — Ferraris, v^o Hæresis, Hæreticus. — *Civiltà Catt.*, ser. I, t. V: *Teodosio il Grande*.

erit hæreticus qui exterius tantum fidem negat, aut colit idolum sine iudicio interno fidei contrarius; quia non errat errore intellectus, etsi graviter peccet contra fidem, et externe præsumatur hæreticus.

2. Ex parte voluntatis *pertinacia*. Pertinaciter autem errare non est acriter errorem suum tueri, sed est eum retinere etiam postquam contrarium est sufficienter propositum, sive quando jam scitur contrarium teneri a Christi Ecclesia; tunc enim errans existimat iudicium Ecclesiæ non esse sufficiens credendi argumentum, in quo sita est vera animi pertinacia. Hinc nemo hæreticus, quamdiu paratus sit saltem habitualiter iudicium suum Ecclesiæ submittere, aut nesciat contrarium teneri ab ipsa, tametsi sententiam suam mordicus teneat ex ignorantia crassa et culpabili. Hinc illud Augustini: *Errare potero, hæreticus non ero*, defectu scilicet pertinaciæ.

3. Ex parte objecti *veritas clare ab Ecclesia proposita, uti revelata*: unde qui negaret veritatem non clare uti revelatam ab Ecclesiæ magisterio propositam, non esset strictè hæreticus.

4. Ex parte subjecti *Christianismi emissa professio*, seu fidei in Christum per Baptismum. Quare catechumeni si veritatem catholicam negarent, essent infideles: non autem hæretici, nisi lato sensu, nempe in foro Dei, non autem in foro Ecclesiæ.

5. Item requiritur, ut nec *omnia dogmata*, nec fidem quis universe rejiciat; alioquin esset apostata, non vero hæreticus.

271. Hæresis dividitur: 1. in materialem et formalem. *Formalis* est error voluntarius et pertinax circa aliquam veritatem catholicam. *Materialis* est, qua quis aliquid credit fidei contrarium, sed tale esse omnino ignorat¹; 2. in *mere internam*; in *mere externam*; et in *internam* et *externam* simul. Prima ita latet in mente, ut nullo signo externo manifestetur; secunda tota exterius est, et per eam aliquis ore vel facto negat fidem, quam corde adhuc retinet; tertia et est in mente et exterius manifestatur. Hæresis externa vel est *occulta*, quæ

¹ V. *Civ. Catt.*, ser. I, vol. V: Degli Eretici materiali.

nemini aut paucis innotescit: vel *manifesta*, quæ patet compluribus. Verum hæresis sive materialis sive tantum externa non est hæresis proprie dicta; nam prima caret pertinacia, secunda errore intellectus.

272. *An (quæres) dubius in fide sit hæreticus?* R. Vel quis dubitat positive de aliquo fidei dogmate ab Ecclesia jam definito, iudicans nempe illud esse incertum ob rationes oppositas. Vel dubitat tantum negative, suspendens nempe iudicium, et mentem suam ad alienam cogitationem divertens. — Si 1, hæreticus est, uti legitur in iure Canonico: *Dubius in fide infidelis est*, id est *hæreticus*¹. Iste enim mente sua non dubium, sed certum elicit iudicium fidei contrarium et vere pertinax; cum iudicet incertum quod certum est: unde pœnas etiam incurreret, si dubium suum exterius panderit. Si 2, erit pariter hæreticus, casu quo iudicium suspendat quidem circa illud dogma, sed jam teneat motiva fidei contraria incertam facere veritatem Catholicam; semper enim iudicat fidem nostram esse infirmam. Secus non erit; cum in hoc casu nullum iudicium fidei Catholicæ injuriosum eliciat. Ita Cuniliati, Sylvius, aliique².

273. Q. 2. *Quale peccatum hæresis, et qui legitimus ejus iudex?*

R. ad 1: Hæresis unum est ex gravissimis peccatis; cum expellat fidem, quæ est fundamentum justitiæ, sine qua impossibile est placere Deo. Imo est maximum peccatum in specie infidelitatis, quia est positivus, et maxime voluntarius contemptus auctoritatis divinæ: et sic est immediate ac directe contra Deum. Hinc Paulus: *Hæreticum hominem... de vita, sciens, quia subversus est, quia ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus*³. Et Joannes: *Nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis*⁴. — Qui

¹ In dubiis circa fidem videndum, num hæsitatio sit in voluntate, an in imaginatione tantum; an fundata, vel vaga. Si 1, solvenda est difficultas; si 2, spernendum est dubium. Hoc maxime agendum cum scrupulosis: qui si vincere velint, non debent disserere cum tentatione, sed mentem alio divertere, aliosque elicere actus, contritionis, spei, charitatis, etc. — V. Liguori, *Praxis Confessarii*, n. 235.

² C. 1, *De hæret.* — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VII, n. 302.

³ Ad tit. III. — ⁴ Ep. II. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, n. 50.

lapsus est in hæresim, in veriori sententia, non tenetur explicare qualis ea sit, sicuti neque quot fidei articulos denegaverit; nam objectum fidei formale unicum est, nempe veritas Dei revelantis. Ideo qui plures fidei articulos negat, est infidelis non secus ac ille, qui negat unum tantummodo.

R. Ad 2 : Cum hæresis sit crimen contra Religionem, iudex legitimus in eo esse non potest, nisi Ecclesia : et jure definitum est¹. Sunt nempe : — 1. Pontifex pro toto orbe, et S. Congregatio Cardinalium generalium Inquisitorum ideo instituta; — 2. Episcopus pro sua Diocesi, cui demandatum est gregem suum a venenatis pascuis avertere : imo ei facta est delegatio a Pontifice etiam contra Regulares exemptos, si opus sit. Ut tamen de hæresi cognoscat, Episcopi Vicarius, commissionem ab eo accipere debet²; — 3. Vicarius capitularis, Sede vacante : huic tamen probabilius negant auctoritatem procedendi contra exemptos sine speciali apostolicæ Sedis delegatione; quia ipse non succedit Episcopo, nisi in iis, quæ sunt de jure ordinario : non autem in potestatem jurisdictionis delegatam, uti est præsertim quæ a Tridentino tribuitur Episcopis, *tamquam Sedis Apostolicæ delegatis*.

274. Q. 3. *An hæretici denunciandi sint?*

R. Quælibet persona cujuslibet dignitatis et gradus, si sciat aliquem esse hæreticum, tenetur illum denunciare Episcopo vel Inquisitori ex Constitutione *Noveritis* Nicolai III (anno 1580). Quod quidem, ait Devoti, consentaneum est Apostoli præcepto, et legibus, cum quibus omnis bene constituta Respublica administratur³: nam Apostoli præceptum est, ut observemus eos, qui *dissensiones et offendicula... faciunt, et... seducunt corda innocentium*⁴. Leges autem cujusque Reipublicæ bene constitutæ sunt, ut omnis civis magistratui significet, si quis studeat rebus noxiis, si turbas excitet, si ruinam intentet. At quod licet civili Reipublicæ contra suos prodito-

¹ Cap. xviii, *De hæres.*, in 6. — ² C. xii, *De hæres.*, in 6.

³ Par. IV, t. VIII, § 11, *Instit. Canon.* — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 122; et l. IV, n. 149.

⁴ Rom. xvii. — V. Giraldu, *Expositio juris Pontif.* — L. Ferraris, *v^o Denuntiatio, Inquisitores.* — *Istruzione dei novelli Confessori*, p. II, c. xiv. — *Civ. Catt.*, ser. I, vol. IX : Il denunciatore e la spia.

res, non licebit Reipublicæ ecclesiasticæ contra hæreticos omnes, qui illam in extremum pene discrimen adducunt?

Ex citata autem Constitutione denunciatio fieri deberet sub pœna excommunicationis ferendæ sententiæ : verum ex Decretis S. R. Inquisitionis tum 3 jan. 1625, tum 10 martii 1677 in non denuntiantes excommunicatio est latæ sententiæ ac reservata; a qua tamen post factam denuntiationem quilibet Confessarius absolvere potest eos, qui ipsam neglexerint, ut posterioribus edictis definitum est¹.

Hæc denunciandi obligatio urget : 1. intra dies triginta ab habita hæretici cognitione, ex decreto sacre Inquisitionis 1677; — 2. ante ipsam correctionem fraternam, cum agatur de bono publico : et etiamsi hæresis probari non possit, quia damnata est ab Alexandro VII propositio : *Quamvis evidenter tibi constet Petrum esse hæreticum, non teneris denunciare, si probare non possis*; — 3. etiam cum hæresis crimen sciatur sub secreto naturali, vel sub juramento ejusdem non manifestandi. Etenim conservatio secreti naturalis est bonum privatum; hæresis vero manifestatio est in bonum publicum. Nec obstat juramentum, si enim obligaret, esset contra bonos mores : cum hæresis sit pestis, quæ serpit ut cancer, et semper vergat in damnum commune spirituale; — 4. etsi hæreticus sit mortuus vel emendatus; quia forte alios hæresi sua corruptit, vel ab aliis ipse corruptus fuit; — 5. etiamsi hæreticus jam sit ab aliis denunciatus, quia ex pluribus testibus facilius convincitur reus; — 6. etiam cum quis sit tantum de hæresi suspectus, aut credens, aut fautor, aut receptator hæreticorum².

275. *Sed (dices) quinam de hæresi suspecti habendi sunt?*

R. Plurima olim crimina hæreseos ingerebant suspicionem, ut constat ex Constitutionibus Urbani VIII, Clementis VIII, Gregorii XIII et XIV, et Benedicti XIV, et ex Decreto S. Inquisitionis³. Attamen vel ob contrariam consuetudinem, vel quia censetur hodiernis moribus ferme impossibile, ut semper

¹ Hæc decreta contendunt Lupus et Bonacina valere tantum pro Hispania; sed hodie etiam pro aliis regionibus citant passim auctores. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. IV, n. 254.

² C. viii, *De hæres.*, in 6. — ³ V. Ferraris, *Biblioth.*, etc., v^o Hæresis.

denuntiatio utiliter fiat; ideo nunc commune evasit sequentes tantum uti de hæresi suspectos denuntiandos: 1. Confessarios ad turpia sollicitantes: vel sigillum frangentes, si tamen (ex communiore ac probabili sententia, per errorem doctrinaliter teneant illud non obligare, vel non ita rigorose). Salmanticenses extendunt etiam ad Sacerdotes pluries in die, vel non jejunos celebrantes; 2. voto solemniter obstrictos, si matrimonium contrahant; 3. reos polygamiae simultaneae; 4. saeculares Missam celebrantes vel Confessiones audientes; 5. supersticiosos, si superstitio sit cum conscientia peccati, ac veram de hæresi suspicionem fundet, ut evenit si in ea misceantur res sacrae, vel ex superstitione effectus eveniat; aut si quis alios ex professo de superstitione instrueret. Item si intercedat pactum expressum cum dæmone, vel si dæmon adoretur: quando vero sola intervenit expressa dæmonis invocatio, disputant de obligatione denuntiandi; 6. blasphemos hæreticales; 7. hæreticorum denuntiationem dissuadentes, nisi fiat ex amicitia: item hæreticos denuntiare negligentes, si teneantur ex officio denuntiare; 8. sectis clandestinis nomen dantes¹.

Attamen generatim loquendo obligatio denuntiandi formaliter hæreticos, vel de hæresi suspectos non urget, et ideo omittitur sine peccato: 1. Si agatur de denuntiando seipso; quia nemo tenetur propriam prodere turpitudinem: ideo et quando agitur de denuntiando complice, si id fieri nequit, quin denuntians se manifestet; — 2. quando denuntiatio fieri nequit sine gravi incommodo, uti definivit S. Congregatio 22 jan. 1727. Hinc aiunt neque fratrem sorores, neque patrem filium teneri denuntiare; quia id natura refugit, et esset

¹ Synodus Novariensis vult etiam, ut tanquam de hæresi suspecti denuntientur Episcopo vel ejus Vicario: — 1. qui Ecclesiae potestatem, ritus, leges et præcepta aspernantur; — 2. qui Sacramenta et eorum usum, orationes, indulgentias et suffragia mortuorum irrident et calumniantur; — 3. qui blasphemias in Deum, in Beatam Virginem, atque in Sanctos ex habitu et pacato animo eructant; — 4. qui ut alios ad turpia et inhonesta pertrahant, dicunt impudicitiam vel non esse malum vel prorsus leve; — 5. qui fidei et morum rudimenta, ætate adulta, discere negligunt; ac moribus tam dissolutis vivunt ut fidem exterius interiusque amisisse videantur, pag. 24. — Liguori, *Op. Mor.*, l. IV, n. 251.

in proprium dedecus: hoc tamen intelligendum, si abest periculum damni communis, quod semper prævalet nostro bono privato. Hinc S. Alphonsus distinguit inter hæreticos formales et solum suspectos de hæresi: illos docet denuntiandos esse semper, et a quolibet etiam consanguineo ob rationem boni communis (quod etiam dicendum est de *carbonariis* ex declaratione S. Pœnitentiariæ¹); istos vero generatim consentit non esse denuntiandos cum gravi incommodo; quia generatim supponitur in hac facti specie abesse communitatis damnum. Igitur eo in casu satis probabiliter non solum filii, non solum conjuges a denuntiatione excusantur, sed etiam sanguine conjuncti usque ad quartum gradum inclusive; denuntiare enim conjunctum idem est ac grave damnum seu incommodum subire²; — 3. quando nulla omnino est spes punitionis; nam ad opus inutile nemo tenetur: uti esset in iis locis, ubi hæretici Catholicis permixti sunt, vel ubi tanta est male sentientium de Religione multitudo, ita ut eos superior nullimode punire nequeat, prout ipse docet clarissimus Alasia.

Diximus *generatim loquendo*; nam si ageretur de hæresiarchis, aut hæreticis dogmatizantibus omnes ad denuntiationem tenerentur, quia hæresis est pestis tam noxia, ut difficillime habeat remedium, si radices in societate semel conjecerit. Etsi autem alicubi (ob temporum iniquitatem) non possit Episcopus directe forsitan ac subito providere; poterit saltem indirecte alios cautiore reddendo, bonos libros pravis opponendo, instando opportune, importune, etc.: unde tuti non sunt in conscientia, qui tales delinquentes ideo superiori non deferunt, quia in eorum sententia malo efficaciter statim providere non potest.

276. Q. 4. Quænam sunt pœnæ in hæreticos constitutæ?

R. Pœnæ latæ ab Ecclesiastica auctoritate sequentes enumerantur ex variis juris Canonici capitibus: 1. excommunicatio latæ sententiæ³: et est Pontifici reservata per Bullam *Cœnæ*; 2. irregularitas, quam etiam incurrunt hæreticorum

¹ V. Appendix I, in fine vol. — ² *Op. Mor.*, l. IV, nn. 249, 250.

³ C. *Noverint* de sent. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VII, nn. 500 et seqq. — Salzano, *Corso di Storia Ecclesiastica*, l. XV, § 9: Digressione su di una dottrina del Guizot. It. § 15: Sconfitta degli Albigesi: Inquisizione.

fili; 3. privatio jurisdictionis spiritualis quoad illos, qui nominatim sunt denunciati²; 4. inhabilitas ad Beneficia obtinenda: et hæc statim incurritur. Item privatio Beneficiorum, si quæ jam fuerint collata: et quidem quantum ad titulum privatio contingit ipso facto, unde statim fructus cessant³; quantum vero ad possessionem, requiritur sententia declaratoria saltem criminis ex S. C. Congregatione; 5. privatio sepulturæ ecclesiasticæ: et qui temere hæreticum in loco sacro sepeliret, ipso facto esset excommunicatus⁴. Qui volunt leniter semper cum hæreticis agendum, audiant D. Bernardum: hic vult quidem primum argumentis, non armis hæreticorum errores repelli; sed addit, eos si in suæ pertinaciæ tenebris remanent, *foris relegandos atque mittendos*: imo aliquando *melius gladio coerceri*, quam ut in suum pestilentissimum errorem multos trajicere permittantur⁵ (J).

277. Observandum est nomine *hæreticorum* intelligi etiam: 1. eorum *receptatores*, qui nempe ipsos hospitio receperint, etsi semel, ne a iudicibus legitime quæsi capiantur. Attamen excipitur valde probabiliter qui recipit ratione amicitiae, vel consanguinitatis, etenim iste non faveret hæretico ut hæretico: alii tamen id negant; nam virtualiter defendendo personam, hæresis defenditur. Quod si non obstante receptione, hæreticus incidat in manus iudicis, tunc alii negant pœnas incurri; quia amplius non fovetur hæresis: nobis tamen arridet contrarium; nam jam verificatus est effectus favoris in receptione; 2. *defensores*, qui nempe personas hæreticorum, vel eorum errores tuentur: 3. *fautores*, qui nempe favorem præstant, ut facilius hæresim doceant atque diffundant; 4. *credentes*, qui scilicet verbis, factis aliisque modis externis hæreticorum sectam profitentur⁶.

¹ C. Statutum II, de hæ., in 6.

² Ex Decreto, p. II, causa xxiv, q. 1, can. iv et xxxvi.

³ Ex Sexto, l. V, tit. II, cap. XII.

⁴ Ex Sexto Decret., l. V, tit. II, cap. II.

⁵ Serm. LXIV, LXV et LXVI, *In Cant.*; et *Epist.* cccclxv. — Attamen, quam nobis sævitium obijciunt protestantes, ea ipsi rei sunt. — V. Martinet, *Solution des grands problèmes*, vol. ult., ubi id historia probat ineluctabiliter. — Torricelli, *Dissertazioni*, ecc., vol. VIII.

⁶ C. XII, § 5, *De hæ.*, in 6. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. VII, nn. 506 et seqq.

278. Q. 5. *An simplex Confessarius possit ab hæresi absolvere?*

R. Inter pœnas contra hæreticos latas, pro Confessarii officio maxime attendi debet excommunicatio; non enim aliter hæresis quoad peccatum reservatur S. Pontifici, nisi ob adnexam excommunicationem ipsi reservatam; hæc porro si non incurrat, jam hæresis poterit a quolibet Confessario absolvi, nisi adhuc sit casus reservatus in ejus Diœcesi¹.

Ut igitur Christianus excommunicationem ob hæresim incurrat, ex parte excommunicationis requiritur, ut illius notitiam habuerit; censura enim ab ignorante non incurritur. Ex parte vero hæresis requiritur: 1. ut ea sit formalis, nempe ut errori adhæreatur cum pertinacia voluntatis, neque sit conjuncta cum ignorantia, licet culpabili ac supina²; 2. ut exterius manifestetur (non tamen ad consilium capiendum, vel puræ argumentationis causa); nam in foro externo cogitationis pœnam nemo patitur. At sufficit si error sit aliquo modo externatus sive voce, sive scripto, sive nutibus, etsi externatio ista sit facta secreto, nemine præsentem aut scientem; quia semper verificatur hæresis externa.

279. *An Episcopus (quæres) possit ab hæresi absolvere?* R. Et Episcopus, et Inquisitor possunt absolvere in utroque foro ab hæresi, licet ea sit formalis et externa, si ad eorum forum judiciale jam sit quomodocumque deducta: ut si, v. g., ibi sit probata saltem per unum testem, ut aiunt; aut si eo hæreticus sponte conveniat, qui enim res cognoscere potest, poterit eas quoque terminare³, quin imo uterque potest pœnitentem hæreticum, postquam suos ejuravit errores, ad simplicem Confessarium remittere ut ab eo absolvatur; eamque absolutionem, licet a Confessario datam in foro sacramentali, prodesse etiam pro foro externo, a cujus jurisdictione promanat, recte observat Del Bene: verba sunt ipsius Benedicti XIV⁴.

Si vero hæresis formalis et externa non sit deducta ad eorum forum,

¹ Quoad Diœcesim Novariensem vid. dicta de pœnis in *blasphemos*.

² Hinc qui propositiones enuntiat fidei injurias, sed interne ei non assentiuntur et sunt parati acquiescere iudicio Ecclesiæ, excommunicationem non incurunt defectu contumaciæ, quamvis fiant rei blasphemie hæreticalis, et in ipso foro externo pro veris hæreticis plerumque reputentur.

³ C. ult., off. *De hæ.*, in 6. — V. Bouix, *De Episcopo*, p. V.

⁴ *De Syn. Diac.*, l. IX, c. IV.

terior et tenenda sententia ex Benedicto XIV docet, Episcopos non posse ab illa absolvere; sic enim in Bulla *Cænæ* statutum est. Neque obstant hæc Concilii Tridentini verba: *Liceat Episcopis in irregularitatibus omnibus et suspensionibus ex delicto occulto provenientibus (excepta ea quæ oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum) dispensare. Et in quibuscumque casibus occultis, etiam Sedi apostolicæ reservatis delinquentes quoscumque sibi subditos in Diocesi sua per seipsos, aut per Vicarium ad id specialiter deputandum in foro conscientie gratis absolvere, imposita pœnitentia salutari. Idem et in hæresis crimine in eodem foro conscientie eis tantum, et non eorum Vicariis, sit permissum*¹. Hæc, inquam, non obstant; nam per dictam Bullam hæc facultas Episcopis derogata fuit, ita ut hodie amplius non liceat Episcopis *prætextu facultatum quarumcumque*, ut dicitur in ipsa Bulla, absolvere in foro interno ab hæresi occulta².

Sed adhuc poterunt absolvere ab irregularitate ideo incursa; sunt enim diversæ facultates, atque ad diversos actus, et una tantum ipsis sublata est.

280. Q. 6. Quid est apostasia?

R. Apostasia a fide est *totalis defectio seu recessus a fide Christiana per Baptismum suscepta*; vox a græco est, et indicat *post stare*. Cum autem apostasia a fide sit vera hæresis, iisdem pœnis subjicitur³.

Diximus *apostasia a fide*; nam datur etiam; 1. *apostasia ab obedientia*, quæ est in quolibet homine, qui justis Superiorum præceptis obedire recusat; 2. *ab Ordine*, et est in eo,

¹ Sess. xxiv, c. vi, de R.

² Intellige iis in locis ubi hæc Bulla viget, uti apud nos. Porro quamvis hæc sit antiquior Tridentino, ipsi tamen prævalet; quia, etiam Tridentino celebrato, Bulla non desiit publicari cum additamentis etiam juxta Pontificum voluntates. Ceterum notandum: de jure communi possunt aliquando, Bulla non obstante, Episcopi absolvere ab omni hæresi. V. Tractatus. De censuris. — It. Pavone, *La luce fra le tenebre*, §§ 278 et seqq. Quando a superiore datur inferiori facultas ab hæresi absolvendi, addi solet in rescripto: *Servatis de jure servandis*; quæ indicant pœnitentem non tantum esse obligandum ad abjurandam hæresim, sed etiam ad complices denunciandos, libros hæreticos, cui de jure, tradendos, scandala reparanda, damna resarcienda, occasiones fugiendas, etc. Valet, servata proportione, si detur facultas quoad alios casus.

³ « Il nous paraît que les impies qui professent l'athéisme ou le déisme doivent être rangés parmi les apostats. » Gousset, 345. — V. Ferraris, *Biblioth. canon.*, etc., v^o Apostasia.

qui sacris Ordinibus initiatus deserit habitum Clericalem, ut more laicorum procedat et vivat; 3. *a Religione*, et est in eo, qui, emissa jam professione, sine licentia tamen recedit a statu religioso (K).

Unicus. — De Catholicorum communicatione et disputatione cum hæreticis in rebus fidei; ac hæreticis dignoscendis.

281. Q. 1. Quid de Catholicorum communicatione cum hæreticis?

R. Vel sermo est de Catholicis, qui in propriis regionibus communicare debent pro vita civili cum hæreticis toleratis. Vel de Catholicis, qui seipsos conferunt ad Provincias hæreticorum. Vel de Catholicis, qui cum hæreticis (aut schismaticis) communicant in divinis.

Si *primum*, ad omne subversionis periculum avertendum, hæc a Catholicis veniunt observanda: 1. ne ex familiari hæreticorum consuetudine aliquid capiant detrimenti spiritualis; 2. ne, laici præsertim, ullam cum ipsis disputationem suscipiant de rebus ad Religionem pertinentibus; 3. ne Rectores Ecclesiarum permittant hæreticos sacris Officiis inservire. Et multo minus debent illis pacem in Missa tribuere osculandam, quod esset signum solemne religiosæ unionis et concordie.

Si *secundum*, pro Italis hæc præcepit Clemens VIII Constitutione *Cum sicut*: 1. ut nemo Italus audeat habitare in locis hæreticorum, ubi non extet aliqua Ecclesia cum Sacerdote catholico, cui liberum sit ritus nostros publice exercere; 2. ne matrimonium cum hæreticorum sœminis ineant sine R. Pontificis licentia; 3. ne eorum sepulturis intersint: nec filios eorum, nisi baptizentur a Sacerdote catholico, levare præsumant de sacro fonte: neque vicissim filios proprios levare sinant ab illis⁴; 4. ne utantur medicis hæresicis, si adsit copia medici catholici satis idonei; 5. ut discessuri ad habitandum in locis prædictis, id significant Ordinariis vel Inquisitoribus propriis, a quibus serio admoneantur de fide

⁴ V. dicenda *De matrimonio* ubi de cognatione spirituali.